

„Chowanna”	Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego	Katowice 2006	R. XLIX (LXII)	T. 2 (27)	s. 109–115
------------	--	---------------	-------------------	--------------	------------

Andrzej CZERKAWSKI

Możliwości wykorzystania dramatoterapii w resocjalizacji

Wzrastające przejawy zachowań patologicznych, takich jak przemoc, agresja, przestępczość, szczególnie w odniesieniu do młodzieży, budzą coraz większe zaniepokojenie społeczeństwa.

Wzrasta społeczne poczucie zagrożenia ze strony nieletnich. Społeczeństwo coraz częściej domaga się bardziej rygorystycznego traktowania nieletnich sprawców przestępstw i bardziej efektywnego działania placówek resocjalizacyjnych. W tej sytuacji istotne staje się podnoszenie skuteczności oddziaływań resocjalizujących zarówno w sferze profilaktyki, resocjalizacji właściwej realizowanej w placówkach, jak i pomocy następczej w odniesieniu do niedostosowanych społecznie. Niedostosowanie społeczne można rozumieć jako nieadekwatne funkcjonowanie w rolach społecznych, przyjmowanie postaw antyspołecznych, wadliwe zaspokajanie potrzeb jednostki (Pytka, Zacharuk, 1998). W stosunku do tego typu jednostek podejmowane są oddziaływania resocjalizacyjne, czyli zespół zabiegów intencjonalnych mających na celu doprowadzenie do stanu poprawnego przystosowania społecznego jednostki, a następnie ukształtowanie takich cech jej zachowania i osobowości, które będą jej gwarantować optymalne twórcze funkcjonowanie w społeczeństwie. W resocjalizacji możemy wykorzystać oddziaływania opiekuńcze, wychowawcze i terapeutyczne. W swoich rozważaniach będę koncentrował się na pracy terapeutycznej w resocjalizacji, a zwłaszcza wykorzystaniu psychoterapii przez sztukę.

Psychoterapia resocjalizująca jest odmianą korygowania zaburzeń indywidualnego i społecznego funkcjonowania człowieka środkami psychologicznych

mi. Środkami tymi mogą być: osobowość terapeuty, więź interpersonalna oraz intragrupowa, uczenie się, odgrywanie ról, doradzanie, sugerowanie itp. (Pytka, Zacharuk, 1998, s. 139).

W ostatnim okresie wzrasta popularność wykorzystywania metod terapeutycznych opartych na wytworach kultury (kulturoterapia, terapia przez sztukę). Termin „kulturoterapia” obejmuje wszystkie rodzaje terapii, które posługują się środkami kulturowymi w realizacji celów terapeutycznych. W. Szulc wymienia następujące rodzaje terapii, w zależności od stosowanego wytworu kultury: artoterapia, biblioterapia, choreoterapia, psychodrama, dramaterapia, estetoterapia, ludoterapia, muzykoterapia, terapia zajęciowa, żeby wymienić tylko te najważniejsze (Szulc, 1994). Standardowo w psychoterapii resocjalizującej sięga się do procedur behawioralnych, w których głównymi celami oddziaływań jest wyrównywanie braków w zachowaniu się, eliminowanie negatywnych cech zachowania oraz wzmacnianie kontroli własnego zachowania (Pospiszyl, 1998, s. 44). Terapia behawioralna odnosi się do wyrównywania deficytów w zachowaniu poprzez uczenie nowych, społecznie akceptowanych zachowań, utrwalanie zachowań pozytywnych oraz uczenie samo-kontroli.

Skuteczna pomoc terapeutyczna nie może opierać się wyłącznie na poszukiwaniu deficytów, zaburzeń w funkcjonowaniu człowieka, ale powinna odkrywać to, co nie zaburzone, co może działać kompensująco, a więc poszukiwać zasobów w jednostce i grupie do rozwoju oraz samorealizacji. W resocjalizacji, niestety, wychowawcy są zbyt często skoncentrowani na brakach i zapominają o potencjale, jakim dysponują wychowankowie. Odkrywanie i wzmacnianie mocnych stron funkcjonowania wychowanków, ich zainteresowań, talentów może przynieść większe rezultaty resocjalizacyjne niż ciągłe wskazywanie na zaburzenia i braki. Wydaje się, że tych możliwości może dostarczyć kulturoterapia, a zwłaszcza dramatoterapia.

W literaturze przedmiotu można spotkać różne nazewnictwo (dramatoterapia, dramaterapia, teatroterapia), jak i sposoby definiowania, określania, czym jest dramatoterapia. Często jest ona utożsamiana w pedagogice z edukacją teatralną, której celem jest wykorzystanie sztuki teatru do formowania pełnej, integralnej osobowości człowieka, wzbogacania jego wiedzy o świecie, kształtowania norm moralnych, rozwijania wyobraźni, wyzwalań ambicji twórczych, a także kształcenie estetycznej kultury, czyli wiedzy i wrażliwości niezbędnej do obcowania ze sztuką, doznawania estetycznych wrażeń i doceniania wartości dzieł estetycznych (Konopczyński, 1996, s. 119). Ten sposób ujmowania dramatoterapii jest najłatwiejszy do zastosowania w resocjalizacji. Należy jednak pamiętać, że kontakt ze sztuką teatralną powinien zostać przygotowany, młodzież niedostosowana społecznie nie ma doświadczeń związanych w uczestnictwem w odbiorze dzieł teatralnych. Warto za-stanowić się nad doborem repertuaru teatralnego, tak aby był on związany

z problemami przeżywanymi przez wychowanka. Można również przed wyjściem do teatru skorzystać ze spektakli Teatru Telewizji jako swoistego przygotowania i wprowadzenia do edukacji teatralnej.

Wychowanek przez kontakt ze sztuką może przeżyć refleksję nad własnymi aspektami życia, wzruszenie, radość, ale może również odprężyć się i zrelaksować. Kreowane w spektaklu zdarzenia, przeżycia, rozterki moralne mogą być wskazówkami w rozwiązywaniu własnych problemów egzystencjalnych lub głębszym ich zrozumieniu. Uczestnictwo w spektaklu to także nowe doświadczenie poznawcze, uczące kultury osobistej, umiejętności dzielenia z innymi przestrzeni publicznej zgodnie z przyjętymi normami.

Można spotkać się również z pojęciem teatroterapii, która wykorzystuje w procesie terapeutycznym jako narzędzia oddziaływań parateatralne metody pracy. W takim ujęciu teatroterapię możemy podzielić na:

- psychodramę, czyli spontaniczne przedstawienie sceniczne, które pozwala na uwidocznienie i ponowne przeżycie konfliktów interpersonalnych i intrapsychicznych w ramach terapeutycznych;
- dramę rozwojową jako metodę pomocniczą w nauczaniu różnych przedmiotów szkolnych lub samoistną metodę kształcenia osobowości człowieka poprzez rozwijanie wyobraźni, wrażliwości, uczenia aktywnej twórczości, kształcenia umiejętności współpracy z innymi ludźmi;
- pantomimę, czyli nieme widowisko sceniczne, w którym zdarzenia przekazywane są przez aktorów wyłącznie za pomocą ruchów ciała, gestów, mimiki (Konieczna, 2004, s. 69).

Takie szerokie podejście do teatroterapii może implikować jej podział ze względu na podejmowane oddziaływania resocjalizacyjne na:

1. Dramatoterapię kliniczną – rodzaj psychoterapii wykorzystujący środki teatralne jako narzędzie terapeutyczne i środek leczniczy. W tym ujęciu środki teatralne, jakimi posługuje się terapeuta, są tylko narzędziem obok wielu innych w procesie terapeutycznym. Psychoterapeuta, pracując indywidualnie lub z grupą wychowanków, prowadzi terapię resocjalizującą za pomocą dramatoterapii. Może posługiwać się również psychodramą jako ściśle określoną i zamkniętą metodą terapeutyczną.

2. Dramatoterapię rozwojową – rodzaj terapii pedagogicznej i socjalizacyjnej, której uczestnikami są osoby potrzebujące pomocy pedagogicznej i psychologicznej. Celem tego rodzaju terapii jest korygowanie postaw społecznych, samorealizacja, osiąganie dojrzałości emocjonalnej, samopoznanie, przystosowanie. Tego typu działania są zbieżne z dramą rozwojową i mogą być wykorzystywane w procesie uczenia prospołecznych zachowań młodzieży niedostosowanej społecznie. Dramatoterapia rozwojowa może w tej formie być prowadzona przez wychowawcę, który chce zintensyfikować i urozmaicić swoje oddziaływania wychowawcze.

Tak rozumiana dramatoterapia powinna realizować następujące cele:

- cel wychowawczy – rozwija wrażliwość moralną, estetyczną, wewnętrzną dyscyplinę i odpowiedzialność za podjęte zobowiązania, uczy współpracy i szacunku dla innych, kreuje zachowania prospołeczne;
- cel terapeutyczny – rozładowuje napięcie wewnętrzne i likwiduje negatywne emocje, pomaga w niwelowaniu kompleksów i niskiej samooceny, pozwala osiągnąć satysfakcję, przynosi zadowolenie z siebie oraz wyzwala wiarę w swoje możliwości;
- cel kreatywny – rozwija uzdolnienia i zainteresowania, buduje nowe formy ekspresji werbalnej i pozawerbalnej, zwiększa samoświadomość i wrażliwość.

Wreszcie dramatoterapię możemy określić jako „kreatywną dramę”, zmierzającą do osiągnięcia terapeutycznych celów, takich jak: odczucie ulgi, integracja emocjonalna i fizyczna jednostki, rozwój osobowości. Możemy mówić o dramaterapii tam, gdzie teatr jest środkiem wyrażania siebie i grupowych interakcji oraz gdzie bazuje się na technikach teatralnych. Dramatoterapia jest kreatywnym medium stosowanym w psychoterapii (Bielańska, 2002, s. 22). Na potrzeby oddziaływania psychoterapii resocjalizującej tak określona dramatoterapia jest właściwym kreatywnym sposobem pracy z młodzieżą niedostosowaną społecznie, możliwą do zastosowania w warunkach placówki resocjalizującej. W tym ujęciu dramatoterapia używa teatru jako narzędzia, dzięki któremu możemy bezpiecznie zbliżyć się do problemów emocjonalnych pacjenta. Teatralne zadanie jest propozycją, która pochodzi ze świata zewnętrznego w stosunku do aktora. Wśród propozycji są ćwiczenia, etiudy teatralne oparte na gotowych pomysłach, które mogą też inspirować do improwizacji. Ponadto wykorzystywane są sztuki teatralne, gotowe scenariusze, w których zawsze pojawiają się ludzkie kłopoty, konflikty, przygody i radości. Jeśli pacjent podejmuje tę wspólną, twórczą zabawę, to może w ten sposób zmierzyć się z problemami, które są obecne w dramacie (Bielańska, 2002, s. 23).

Dramatoterapia w szerszym ujęciu obejmuje bardzo różne sposoby zastosowania technik dramatycznych. Powszechnie istnieją dwa znaczenia tego pojęcia: (1) dramatoterapia jako teatr oparty na improwizacji, który sięga po osobiste problemy; improwizacja w grupie ma nie tylko pomóc zanurzyć się w świecie wewnętrznym klienta/pacjenta, ale też znaleźć teatralny kształt dla jego wyrażenia; (2) dramatoterapia jako gotowa propozycja teatralna (scenariusz), który ma pomóc ujawnić lub wyrazić własne uczucia, konflikty, zachowania; celem jest także poznawanie siebie, poszerzanie „ja” oraz trenowanie ekspresji własnej (Bielańska, 2002, s. 23).

Obydwa ujęcia dramatoterapii zostały wykorzystane w metodzie „Scena Coda”, będącej próbą scalenia funkcji teatru zawodowego z funkcjami terapii resocjalizującej. Metoda polega na napisaniu scenariusza przedstawienia tea-

tralnego bazującego na indywidualnych losach (próba syntezy tych losów na potrzeby spektaklu) dziewcząt z zakładu poprawczego w Falenicy, a następnie pracy nad spektaklem grupy zawodowych aktorów i wychowanków zakładu. W ten sposób powstały dwa spektakle: jeden zagrany przez profesjonalistów, drugi przez same wychowanki. Metoda „Scena Coda” wypełnia dwa równorzędne zadania: poszukuje nowych form ekspresji i środków wyrazu artystycznego oraz rozwiązuje psychologiczne (aksjologiczne) problemy życiowe jednostki (Konopczyński, 1996, s. 145). Praca nad spektaklami przebiegała w trzech etapach: wstępnym, terapeutycznym i artystycznym, każdy z nich realizował inne zadania i cele, które można ująć w funkcje, jakie wypełnia metoda „Sceny Coda”. Należą do nich:

1. Poszukiwanie nowych środków wyrazu artystycznego, psychologicznego oraz społecznego.

2. Doskonalenie ekspresji w zakresie kreowania, a nie tylko odtwarzanie ról społecznych.

3. Uczenie umiejętności wychodzenia poza schematyzm i dydaktyzm wynikający z klasycznych reguł i formuł szkolnych.

4. Psychologiczne i kulturowe pogłębienie przeżywanych treści, odkrywanie własnego „ja”, odkrywanie własnej tożsamości w poszczególnych fazach rozwoju.

5. Kształtowanie umiejętności panowania nad własnymi mechanizmami regulacji wewnętrznej, opanowywanych reakcji lub ich wyzwalania.

6. Wyrobień smaku artystycznego u uczestników i widzów, umiejętności wglądu w siebie, uzyskanie możliwości alternatywnego reagowania.

7. Kształtowanie wartości duchowych oraz wzmacnianie procesu podstawowego dla tzw. wychowania reedukacyjnego – internalizacji norm i wartości, a także kształtowanie czynników motywujących do zachowań altruistycznych, prospołecznych.

8. Znoszenie barier stygmatyzacyjnych poprzez ukazywanie wspólnoty pewnych przeżyć i doznań.

9. Kształtowanie postaw tolerancji emocjonalnej i społecznej (Danisiewicz-Lonopczyńska, Konopczyński, 1991, s. 115).

Przytoczone funkcje określają zasięg i możliwości oddziaływania metody „Scena Coda” na młodzież niedostosowaną społecznie – od kształtowania przeżyć estetycznych, przez zmiany natury psychoterapeutycznej, po kształcenie postaw prospołecznych. Tak szeroki zasięg możliwości oddziaływania powoduje, że metoda „Sceny Coda” warta jest stosowania w placówkach resocjalizacyjnych. Działania dramaterapeutyczne są w „Scenie Coda” rozbudowane i wymagają dużej liczby specjalistów (psychologów, pedagogów, aktorów, reżysera, artystów plastyków), jak i możliwości organizacyjno-finansowych placówki. Jednak skoro udało się ją przeprowadzić w jednym

zakładzie, nie ma powodów, aby tej metody nie stosować na szerszą skalę. Zwłaszcza że zmiany, jakie zaszły u wychowanek, wskazują na jej skuteczność.

W pracy resocjalizacyjnej można również stosować dramaterapię jako specyficzną formę treningu społecznego, w którym nacisk położony jest na poprawę interpersonalnych kompetencji wychowanek (Sikorski, 1995, s. 35), zwłaszcza umiejętności ścisłego i jednoznacznego przekazywania myśli i uczuć, umiejętności komunikacji zarówno werbalnej, jak i niewerbalnej, umiejętności współpracy w realizacji celu grupowego, umiejętności rozwiązywania konfliktów interpersonalnych. Specyficzny trening umiejętności społecznych odwołujący się do elementów dramatoterapii polega na prowadzeniu zajęć „parateatralnych” z wykorzystaniem elementarnych etud aktorskich, ćwiczeniach głosowych, mimicznych, wyrażania własnych emocji, „grania ról”, w których aranżowane scenki są ściśle powiązane z doświadczeniami uczestników, oraz odgrywania fragmentów sztuk teatralnych.

Celem grupy dramatoterapeutycznej jest kontynuacja doświadczeń już nabytych, co może dokonać się w wyniku:

- wzbogacenia ekspresji własnej członka grupy;
- doświadczenia współdziałania i współodpowiedzialności w sytuacjach zadaniowych;
- doskonalszego poznania siebie i innych oraz towarzyszących temu ćwiczeniu funkcji poznawczych pamięci, uwagi, percepcji;
- powstania grupy odniesienia (Sikorski, 1995, s. 35).

Takie podejście terapeutyczne w resocjalizacji nie wymaga zaangażowania wielu specjalistów, może je prowadzić psychoterapeuta wraz z instruktorem teatralnym. Niezależnie jednak od tego, w jaki sposób będziemy rozpatrywać dramatoterapię, do jej wykorzystania w procesie resocjalizacji niezbędne jest twórcze podejście i odwaga zmierzenia się z najtrudniejszą odmianą kulturoterapii, w której wychowanek wyraża siebie poprzez grę, a jego narzędziem terapeutycznym jest on sam.

Osiągnięcie zamierzonych zmian w różnych obszarach funkcjonowania wychowanek zależy nie tylko od posiadanej wiedzy i umiejętności wychowawcy, ale przede wszystkim od jego empatycznej, akceptującej postawy wobec młodzieży, postawy przełamującej jej nieufność, otwierającej się na nowe doświadczenia, budujące wiarę w możliwość zmiany i w stosunku do świata dorosłych. Takie efekty można osiągnąć, wykorzystując w pracy wychowawczej dramatoterapię lub – w przypadku, gdy nie posiadamy odpowiednich kompetencji (psychoterapeutycznych) – jej elementy. Zainteresowanie się możliwościami, jakie niesie wykorzystanie w pracy z młodzieżą niedostosowaną społecznie dramatoterapia, i wykorzystywanie jej elementów w codziennym oddziaływaniu wychowawczym wymaga pewnej gotowości do poszukiwania

nowych form i metod skutecznej pracy z młodzieżą. W swoich poszukiwaniach nowych metod pracy wychowawca powinien być wspierany przez kierownictwo placówki, które w ten sposób może nadać jej indywidualny charakter.

Bibliografia

- Bielańska A., 2002: *Teatr, który leczy*. Kraków.
- Daniszewicz-Lonopczyńska M., Konopczyński M., 1991: *Teatr „Scena Coda” szansą dla resocjalizacji? Założenia teoretyczne oraz praktyczne*. „Szkoła Specjalna”, nr 2–3.
- Dyckik W., red., 2005: *Pedagogika specjalna*. Poznań.
- Konieczna E., 2004: *Arteterapia w teorii i praktyce*. Kraków.
- Konopczyński M., 1996: *Twórcza resocjalizacja*. Warszawa.
- Pospiszyl K., 1998: *Resocjalizacja. Teoretyczne podstawy oraz przykłady programów oddziaływań*. Warszawa.
- Pytka L., Zacharuk T., 1998: *Zaburzenia przystosowania społecznego dzieci i młodzieży*. Siedlce.
- Sikorski W., 1995: *Dramatoterapia jako forma socjalizacji młodzieży socjopatycznej*. „Gestalt”, nr 19–20.
- Szulc W., 1994: *Kulturoterapia. Wykorzystywanie sztuki i działalności kulturalno-oświatowej w leczeniu*. Poznań.
- Wolan T., 2005: *Resocjalizacja, uwarunkowania, doświadczenia, projekty zmian*. Radom.